

EDUCAR A SABER ESCOLTAR

Joaquim Icart Garcia. Àrea de Música. URV

La música com a testimoniatge

El dia 29 d'octubre del 1999 la Universitat Rovira i Virgili investia com a Dr. Honoris Causa un gran músic i compositor: Joan Guinjoan. Reconegut en els cercles musicals d'arreu del món com un dels músics actuals més brillants, feia pocs mesos que havia estat impartint classes magistrals a la Universitat de Califòrnia, invitat com a primer compositor europeu actual. L'esmentada Universitat s'ha distingit sempre pel conreu i la investigació musical, i a la dècada dels anys 30, ja hi havia impartit classes de composició Arnold Schoenberg, capdavanter que ha estat de l'anomenada Segona Escola de Viena, i possiblement l'innovador musical més influent del segle XX.

Per al professorat de música del Departament d'Història i Geografia aquesta satisfacció és doble, ja que possiblement és la primera vegada a tot l'Estat que una Universitat acull favorablement una proposta per a la màxima distinció acadèmica promoguda inicialment des del col·lectiu de Magisteri.

Joan Guinjoan va néixer molt a prop nostre, al Baix Camp, i més concretament, a Riudoms, l'any 1931. Fill de pagesos, el seu esperit es manté fortament lligat a aquestes terres meridionals, malgrat la seva llarga experiència artística dins i fora del nostre país; i la seva música, lluny de ser el fruit de modes comercials i culturals d'altres contrades, està fortament arrelada a les imatges de casa nostra. L'any 1974, al llibre *Ab Origine* deia de si mateix: «*Vaig a trobar-me, a la recerca incansable de les meves arrels d'autòcton recalçant, amb la humilitat de l'origen lligada indissolublement a cada moment*». La seva música, doncs, comparteix les mateixes experiències socials que tots nosaltres en aquestes terres.

El mestre Joan Guinjoan va demanar per a la nostra Universitat una dedicació musical semblant a la practicada a la Universitat de Califòrnia, en el conreu i la recerca de nous horitzons per a l'expressió i comprensió de l'esperit humà. El rector Dr. Lluís Arola afirmava alhora que aquesta distinció volia ser un esperó per a la renovació musical, i significava la vocació de la Universitat Rovira i Virgili per la innovació científica i artística.

En totes les èpoques de la història musical europea, qualsevol canvi social o proclama cultural, ja hagin estat aquests religiosos o liberals, han portat aparellats una

renovació musical molt significativa. Cal només recordar l'impuls musical que va significar la reforma luterana per a la gran música religiosa europea del barroc, els ideals racionalistes del s.XVIII per a l'extraordinària bellesa formal del neoclassicisme, o el *Sturm und Drang* alemany o l'esperit liberal de la Revolució Francesa per a la gran música romàntica del s. XIX. Cal pensar que la música és una autèntica manifestació de la vida de l'esperit, i com a tal s'hi vol reconèixer. Per aquest motiu, l'acolliment del públic a les noves formes no ha estat sempre favorable, sinó que fins i tot ha resultat advers.

Cal, doncs, a les portes del s. XXI, recalcar ben fort el compromís que aquest reconeixement comporta entre els qui hem pres la responsabilitat d'orientar els passos als qui hauran d'educar musicalment els més petits, per tal de reflexionar seriosament sobre el sentit i abast de la nostra tasca, ja que per sobre dels gustos personals, la bona música guarda uns secrets per descobrir, i no tenim ningú el dret d'ocultar-los als qui esperen de nosaltres una guia per a la seva recerca.

La música com a mitjà de comunicació

El compositor Joan Guinjoan, pedagog nat, va plantejar en el seu discurs la possible causa de dificultat d'audició de la música —dita clàssica— actual de la següent manera: «*Cal tenir present que, si bé la música és capaç de fer sentir sensacions meravelloses difícils d'explicar, també requereix un gran esforç mental, car s'ha de tenir en compte que la memòria ha de desplaçar-se constantment, anant d'una retrospectiva al present i viceversa, a fi de seguir l'origen i el desenvolupament lògic del discurs musical*». I afegia tot seguit: «*No és d'estranyar, doncs, que un autor tan cèlebre com Beethoven ompli un auditori amb les seves simfonies i, en canvi, es trobi amb un públic molt més reduït amb la interpretació dels seus magistrals quartets de corda*». Tanmateix, per a Joan Guinjoan aquest divorci musical evident en la societat actual s'ha de superar a través d'una bona educació, tot dient: «*Així i tot, una bona tasca d'iniciació musical (i si pot ser, a partir de l'edat infantil), encara que sigui només en base a un aspecte estrictament cultural, serà sempre d'un gran ajut per fer comprendre la bona música*».

En què hauria de consistir aquesta educació musical ho deixa entreveure ell mateix quan fa una distinció, de

forma prou clara, de dues vessants fonamentals del discurs musical: la primera, la potencialitat del discurs musical de «*fer sentir sensacions meravelloses difícils d'explicar*»; la segona, la capacitat de la ment per poder seguir el seu discurs, ja que: «*s'ha de tenir en compte que la memòria ha de desplaçar-se constantment, anant d'una retrospectiva al present i viceversa*». Em permeto, doncs, fer una petita reflexió sobre aquests dos aspectes tan importants assenyalats pel nostre mestre Joan Guinjoan, i que són causa de la dissociació entre compositors i públic en general al s. XX. Dissociació que potser té la seva causa més en el canvi formal, com va passar amb l'oblit de la música de J. S. Bach al rococó, que no pas en la qualitat musical en si mateixa. Així, per tal de desbrossar millor la causa d'aquests malentesos culturals no trobo millor camí que recórrer a les fonts més pures del sentit de la musicalitat, enunciades per Plató per a l'educació dels més petits i dels joves de la seva ciutat, les quals han estat preses sovint com a modèliques pels més grans pedagogs, i d'on em permeto extreure ara alguns paràgrafs corresponents a les dues vessants esmentades.

La música com a generadora de sentiments

La primera fa referència a la funció dels educadors i diu: «*...cercarem aquells professionals de bona índole i dotats per seguir les petjades de la naturalesa del que és bell i decorós: així els joves en viuran com en un paratge saludable i extrauran profit de qualsevol avinentesa, des de la qual els empenyi quelcom de bones obres adreçat a la visió o a l'oïda, com si una aura que els dugués salut des de llocs sanitosos se'ls emmenés ja des d'infants i insensiblement a la igualtat, amistat i coherència amb la declamació bella*». I afegeix seguidament: «*...per això que la formació musical és la principal, que és la que més fa penetrar el ritme i l'harmonia en l'interior de l'ànima, i s'hi encasta fortíssimament; en ella duu el decòrum i fa decorosa l'ànima quan el que sigui la puja com cal...*». Plató no ens parla aquí de cap aprenentatge de res, sinó d'una autèntica exercitació espiritual, ens parla d'una igualtat entre esperit i forma, d'amistat entre el qui coneix i el conegut, de coherència entre allò que és i allò que es fa, de sinceritat i puresa d'esperit, com diria més tard el neoplàtonic Agustí d'Hipona a *La Ciutat de Déu*. «*ser*

J. Guinjoan dirigint un concert d'iniciació musical a una escola als anys 70

capaç d'escoltar amb l'esperit, no amb el cos. No es tracta, doncs, d'una activitat d'imitació simplement sensorial de ritmes, sinó d'una activitat d'escolta amatent i de resposta sincera. En aquest aspecte, Plató prenia el sentit musical de forma anàloga al sentit de la virtut, de la qual deia que no es pot ensenyar, ni aprendre, ni imitar, ja que no és res per si mateixa, sinó només un exercici o expressió de l'ànima, i és aquesta la que ens commou quan la descobrim en un altre i ens invita a fer-nos-la nostra. Així, podem entendre millor l'abast d'aquesta harmonia espiritual assolida quan diu: «*Aleshores el músic, si més no, apreciarà moltíssim les persones que hem descrit; els que no siguin harmònics, no els apreciarà*». És evident que aquí el músic no és aquell al qual entenem normalment com el que sap música o interpreta composicions musicals. Fixem-nos que saber música, en aquest cas, seria el mateix que saber virtut, i això, dins el context musical esmentat no té ni vores ni peus, ni sentit de cap mena.

Si parem una mica d'atenció en aquests detalls significatius de l'educació musical, potser endevinem que allò que normalment en diem fer música, practicar música, aprendre música, no té res a veure amb el sentit de l'educació musical esmentada, però que és al que ens hauríem de referir quan parlem del valor educatiu de la música a l'escola. Per altra part, pot dir algú que viu harmònicament la realitat del seu segle si està ancorat quasi exclusivament en els gustos musicals de Lluís XIV, per exemple, o en les òperes de Rossini? Podria haver expressat Beethoven el seu extraordinari cant a l'alegria amb les formes del rococó, o Stravinski la seva *Consagració de la Primavera*?

L'educació musical esmentada no fa referència a determinades formes musicals més o menys afalagadores, sinó a l'essència de les formes belles de l'esperit. Per aquest motiu Plató exclamava: «*Doncs, pels déus!, el que dic: no arribarem a ser músics ni nosaltres ni els guardians, dels qui diem que hem d'educar, si no coneixem íntimament les formes essencials de la temprança, del coratge, de la llibertat, de la magnanimitat, i de les coses que són germanes totes elles...*». Doncs bé, aquestes virtuts tenen moltes formes autèntiques d'expressar-se en la seva puresa. Tinguem el coratge d'escoltar les formes essencials, a les quals es referia Plató, en els llenguatges del nostre temps. És el coratge de viure i expressar-se autènticament amb el nostre veí, el nostre amic, el nostre alumne, la nostra gent amb qui ens ha tocat compartir la fascinant experiència de la vida. I si diem: la vida és música, vivim la música!; si compartim la vida, compartim també la música!

Escrivia la Dra. Montessori: «*Estas y otras frases de canto gregoriano han hecho las delicias de los niños de*

la Escuela elemental Montessori de Barcelona...», comentant seguidament que els infants les volien repetir després amb els xilofons o amb el piano. Doncs bé, això no ho escrivia Maria Montessori al s. XI, sinó a la primera meitat del s. XX. I és que la puresa d'ànima dels infants sap descobrir ben aviat l'harmonia allí on n'hi ha, ja que no tenen encara gustos formats i per tant prejudicis. I precisament aquest saber descobrir era el mecanisme emprat per aquesta gran pedagoga, la qual es queixava dels procediments educatius del seu temps tot dient: «*Se lee al niño un acto heroico y se le dice: «convértete en un héroe». Se le refiere un acto moral y se termina con una recomendación: «sé virtuoso»*». Per aquest motiu es queixava que hom obligava els infants a transformar-se en adults no pas per formació personal, sinó per simple imitació. Tanmateix, és possible que encara avui dia algú tingui la debilitat de dir: aquella música del s. XVIII sí que era música: «Fem, doncs, aquella música... escoltarem només aquella música que ens afalaga tant»; a vegades penso que si W. A. Mozart hagués viscut al s. XX potser hauria escrit més d'un quartet com el de la dissonància perquè la seva música desborda plenitud i possibilitats musicals per tots quatre costats.

La música com a mitjà de racionalitat i solidaritat

Els infants de 4 anys, als quals es referia la Dra. Maria Montessori, si bé eren capaços d'emocionar-se amb la puresa melòdica i la bellesa del ritme sil·làbic del cant gregorià, segurament no serien capaços de seguir una obra d'envergadura, o fins i tot una obra de música contemporània. En tot cas, però, la dificultat vindrà de l'esforç mental que aquest tipus de música requereix, però no pas pel tipus de música en si mateixa. Una dificultat aquesta ja esmentada anteriorment pel mestre Joan Guinjoan en el seu discurs d'investidura, quan assenyalava l'esforç mental que significava: «*desplaçar-se constantment, anant d'una retrospectiva al present i viceversa, a fi de seguir l'origen i el desenvolupament lògic del discurs musical*».

És, doncs, aquesta una destresa difícil d'assolir, la qual Plató també la considerava com la qualitat mental per excel·lència, adquirida a través de l'exercitació en l'harmonia musical. En aquell temps, ara fa 2500 anys, l'emparentava en importància amb l'astronomia, entesa aleshores com el grau més elevat de la geometria, ja que: «*tal com els ulls han estat formats per a l'astronomia, igualment l'oïda ho ha estat per al moviment harmònic...*». Es refereix respectivament al moviment que només és manifesta quan la ment és capaç de retenir els moments discrets en el temps per tal de descobrir en la simultaneïtat del present una determinada

relació formal. No endebades la música formava part del *quadriví*, junt amb la geometria, l'aritmètica i l'astro-nomia, les quatre disciplines liberals estudiades a les universitats de l'Edat Mitjana.

Evidentment, aquesta és una qualitat de l'exercitació musical, que, vista la dèria actual per aconseguir desenvolupar la intel·ligència dels infants d'una manera ràpida i eficaç, fa de la música una eina ensinistradora per excel·lència. Tanmateix, aquesta destresa és només una capacitat de l'intel·lecte i no pas una virtut de l'ànima, ni tampoc la grandesa de sentiments que l'esperit pot expressar a través de la música. Ara bé, si per als grecs la capacitat de relació que la pràctica musical despertava, la consideraven el pas previ més elevat per iniciar els adolescents en la dialèctica, nosaltres, amb una música molt més complexa que la d'aquells temps, l'hem d'emprar, precisament per tal de capacitar els alumnes per a la comprensió formal i el gaudi de l'extraordinari món musical al qual tenim abast actualment, tan llunyà en el temps i en l'espai com es vulgui; ja sigui de l'Edat Mitjana, del barroc, contemporània, de l'Àrab, de l'Índia, de l'Àfrica, o de l'estil que sigui; el que importa és que l'alumne sigui capaç de destriar la bona música, la que té missatge de la que no en té, de la ben feta i de la mal feta i de la que només sona bé, i d'aquesta última també n'hi ha de barroca, de clàssica i del s. XX, d'ètnica i de comercial, amb l'única diferència que potser unes fan més bonic que les altres.

Saber identificar-se amb la música de cada època i amb el seu temps, copsar la grandesa humana a través de la música; això és el que, al meu entendre, realment

importa en l'educació musical. De la mateixa manera que la virtut no té temps ni lloc, i la d'ara és la mateixa que la de fa milers d'anys, l'harmonia espiritual tampoc no canvia, sinó només les formes de manifestar-se en el temps i en l'espai. D'ara endavant, tenir dret a la cultura no significarà ja més tenir dret a la cultura de casa o al folklore, sinó dret a l'assimilació fins on es pugui de la cultura de tots els pobles, i a través d'ella comprendre millor la realitat, varietat i riquesa universal de l'esperit humà.

Finalment podem preguntar-nos per l'eficàcia de l'actual sistema educatiu musical a tots els nivells, si defugim la música dels més grans compositors del nostre temps. És possible que s'equivoquin? O no reflecteixen prou bé els sentiments espirituals de la nostra època? O en tot cas, som nosaltres uns mandrosos d'esperit, sense cap mena de compromís espiritual amb el que ens envolta? Crec sincerament que no és gens agosarada una profunda reflexió sobre el que significa ensenyar a saber escoltar, més encara quan aquesta és una de les condicions essencials per a la convivència i la democràcia.

Bibliografia

GUINJOAN, J. *Ab Origine*. Àmbit Serveis Editorials, S. A. Barcelona. 1981.

PLATÓ. *La República*. Vol. X. Llibre III. Fundació Bernat Metge. Barcelona. 1989.

PLATÓ. *La República*. Vol. XI. Llibre VII. Fundació Bernat Metge. Barcelona. 1990.

MONTESSORI, M. *La autoeducación en la escuela elemental*. Casa Editorial Araluce. Barcelona. s/d.

Acte d'investidura de Joan Guinjoan com a Dr. Honoris Causa de la Universitat Rovira i Virgili